

KS. MIECZYŚLAW MIKOŁAJCZAK

Ołtarz w biblijnej historii zbawienia

1. WPROWADZENIE

Nie ma religii na świecie, religii w sensie szerokim¹, w której nie uprawiano by kultu. Znow z kultem wiąże się miejsce kultu. W religiach ustrukturyzowanych jest to na ogół jakieś sanktuarium, co w języku polskim oddajemy przeważnie przez leksem świątynia. Uważa się bowiem, że kult zlokalizowany stwarza najlepszą możliwość zbliżenia się do bóstwa, któremu na ogół owe sanktuarium jest oddane w posiadanie²

Do podtrzymania, kultywowania i pogłębiania relacji stworzenia do Stwórcy służy właśnie kult, gdzie ustrukturyzowane i ukierunkowane postawy modlitewne zcentralizowane wokół różnego rodzaju ofiar stwarzają najlepszą gwarancję spełnienia zadań zleconych tu człowiekowi na ziemi przez Boga, zadań prowadzących do ostatecznego celu człowieka³

Ofiara od czasownika łacińskiego *offero*, hebrajskiego *hiherib*, co oznacza *uobecniać, zbliżać* i greckiego *prosfero* tj. *przedstawiać coś komuś, przedkładać*:

¹ Można się zgodzić na definicję religii która proponuje W Ł y d k a: Religia (łac. „religio”) - to całokształt przeżyć i postaw osobistych oraz wydarzeń i struktur społeczno kulturowych, wyrażających w różny sposób relacje zależności człowieka od rzeczywistości ponadświatowej (transcendentnej). Por. „Religia”, Słownik Teologiczny, t. II, Katowice 1988, s. 198-203.198. Oczywiście nie ma tu mowy o tym, co kształtuje czy warunkuje ten fenomen religia, że mamy do czynienia z różnymi religiami i z różnorodnością w poszczególnych religiach. Autor do tego zagadnienia wraca i stara się na nie odpowiedzieć. Nas to zagadnienie mniej interesuje i dlatego je pomijamy.

² Por. X. L e o n - D u f o u r, *Słownik Teologii Biblijnej*, Poznań Warszawa 1982, s. 963, podaje definicję świątyni: We wszystkich religiach świątynia jest miejscem świętym. Istnieje przeświadczenie, że tam właśnie przebywa bóstwo. Ludzie, przychodząc tam, składają bogu cześć, za co mogą mieć udział w łaskawości i życiu boga. To prawda, że jego właściwa rezydencja nie znajduje się na ziemi. Lecz świątynia utożsamia się z nią w pewnej mierze, i dzięki niej człowiek wchodzi we wspólnotę ze światem bogów (...).

³ M. M i k o ł a j c z a k, *Teologia świątyni w dwudziele św. Łukasza*, Lublin 2000, s. 7

w sensie ścisłym; (łac. *sacrificium*, od *sacrum* - *święte*) jest to obrzęd wyłączenia daru materialnego (tzw. *żertwy ofiarnej*) ze sfery ziemskiej i użytku świeckiego (tzw. *sfera profanum*) i przeniesienia go w sposób symboliczny w sferę świętą, czyli sakralną (tzw. *sfera sacrum* - *świętość*) na wyłączną *własność* bóstwa;

w sensie ogólnym; (łac. *oblatio*) - wszelki dar złożony Bogu⁴

Akty składania ofiary praktykowano w różnych religiach przez zabijanie, palenie i spożywanie uczty sakralnej. Wszystkie te czynności charakteryzuje element zniszczenia (łac. *immolatio*) żertwy ofiarnej, która stanowiły zwierzęta, płody ziemi, a nawet ludzie⁵ Ofiary te pojmowano bądź jako prezent złożony dla bóstwa⁶, lub jako sposób przebłagania za grzechy, lub jako przeżywanie wspólnoty z bóstwem⁷

2. OŁTARZ W HISTORII ZBAWIENIA STAREGO TESTAMENTU

Jak wspomniałem już wcześniej, z kultem związane jest miejsce. W historii Izraela droga do ostatecznej jego centralizacji⁸ w świątyni jerozolimskiej była długa⁹ Jak wiemy za czasów patriarchów, kult skupiał się wokół składania ofiar przez ojców rodu (Rdz 8,20.31.54)¹⁰ Po zajęciu Kanaanu głowę rodu zastępowali już kapłani¹¹ Również miejsce kultu doznawało zmian, chociaż jeden element pozostał także w świątyni jerozolimskiej. Był nim *ołtarz*, na którym składano ofiary. Pierwsze ołtarze stawiali patriarchowie (Rdz 12,8;25,23-30;33,20) a następnie królowie¹²

⁴ Por. Z. P a w l a k, „Ofiara”, w: *Katolicyzm A-Z*, Poznań 1982, s. 295.

⁵ Np. w religiach Azteków; por. j.w., s. 295.

⁶ Oczywiście, aby samemu coś w zamian otrzymać.

⁷ Działo się tak w wypadku ofiar połączonych z ucztą, np. w greckim kulcie Dionizosa.

⁸ Por. Wj 26. Odsyłam również do: B. P o n i ź y, *Pierwsze sanktuaria Izraela*, w: *Życie religijne w Biblii*, Lublin 1999, s. 16-18; U. S z w a r c, *Świątynia jerozolimska*, w: *Życia religijne w Biblii*, s. 79.

⁹ Por. G. W i t a s z e k, *Centralizacja kultu*, w: *Życie religijne w Biblii*, dz. cyt., s. 107-109.

¹⁰ Por. H. H. L a n g k a m m e r, *Kapłaństwo i kapłani Starego Przymierza*, w: *Życie religijne w Biblii*, dz. cyt., s. 143.

¹¹ Por. j.w., 143; A. S i k o r a, *Kapłaństwo po niewoli babilońskiej*, w: *Życie religijne w Biblii*, dz. cyt., 181-189. Por. również H. H. L a n g k a m m e r, *Księgi kronik jako midrasz*, *Quaestiones Selectae* 11(2000) s. 33; Tenże *Różne aspekty teologiczne pojęcia Golah w Ezd-Neh*, *RTK* 19(1972) z.1, s. 45-60; Tenże *Komentarz do Ksiąg Ezdrasza i Nehemiasza*, Lublin 2000, *ad loco*.

¹² Por. H. H. L a n g k a m m e r, *Kapłaństwo i kapłani Starego Przymierza*, w: *Życie religijne w Biblii*, dz. cyt., s. 143; S. S z y m i k, *Ołtarze izraelskie*, w: *Życie religijne w Biblii*, dz. cyt., s. 123-136; A. T r o n i n a, *Kapłaństwo w Jerozolimie w*

Wprawdzie arka przymierza nie była w ścisłym tego słowa znaczeniu ołtarzem. Można ją jednak potraktować jako rodzaj sanktuarium w czasie wędrówki Izraela po pustyni¹³ Opisy zamiarów budowy świątyni w Jerozolimie, opisy wyboru miejsca i w końcu samej świątyni przez Księgi Królewskie i Kronikarza świadczą nie tylko o znaczeniu świątyni dla Izraela jako *mieszkania* Boga na ziemi wśród swojego ludu, ale także o *nadprzyrodzonej ingerencji*¹⁴ w cały ten proces od zamiaru do faktu¹⁵

2.1. ETYMOLOGIA NAZEWNICTWA OŁTARZA

Ołtarz jest we wszystkich religiach ośrodkiem kultu ofiarniczego tj. miejscem składania ofiar (*zabah*). Słowo *ołtarz* (*mizbeah*) jest utworzone od hebrajskiego rdzenia czasownikowego, który w naszym polskim tłumaczeniu oznacza *zarzynać*, a jeszcze dokładniej *zarznąć i pociąć w celu złożenia w ofierze*¹⁶ Hebrajskie słownictwo używane na oznaczenie *ołtarza* etymologicznie wywodzi się od dawnej, sięgającej jeszcze czasów przed biblijnych *praktyki składania ofiar ze zwierząt*¹⁷

Język grecki posługuje się dwoma terminami:

- thysiaterion - od czasownika *thyo* - ofiarować;
- bombos - co oznacza dosłownie podwyższenie, platforma.

Słowo *ołtarz* zostało przez autorów natchnionych ST i NT przeniesione w świat Biblii, co poszerzyło jego historycznie pierwotne znaczenie. Słowo to oznacza *jakąkolwiek powierzchnię, na której składa się wszelkiego rodzaju dary dla bóstwa*¹⁸

okresie monarchii, w: *Życie religijne w Biblii*, dz. cyt., s. 167-179; M. Mikołajczak, *Religijny aspekt izraelskiego królowania*, w: *Verbo Domini Servire. Opuscula Joanni Cantio Pytel Septuagenario Dedicata*. Uniwersytet im. Adama Mickiewicza - Wydział Teologiczny, Poznań 2000, s. 55-61.

¹³ Por. A. M o z g o l, *Arka Przymierza*, w: *Życie religijne w Biblii*, dz. cyt., s. 37-64; R. R u b i n k i e w i c z, *Lewici*, w: *Życie religijne w Biblii*, dz. cyt., s. 159.

¹⁴ Por. na ten temat: M. Mikołajczak, *Hebrajskie pojęcie boskiego królowania*, CT 3 (1999), s. 5-12.

¹⁵ Por. H. H. L a n g k a m m e r, *Świątynia jerozolimska*, w: *Słownik biblijny*, Katowice 1982; A. G r a b n e r H e i d e r, *Świątynia*, w: *Praktyczny słownik biblijny*, Warszawa 1994, k. 1290; U. S z w a r c, *Świątynia jerozolimska*, w: *Życie religijne w Biblii*, dz. cyt., s. 78-83.

¹⁶ P. J. A c h t e m e i e r, *Ołtarz*, dz.cyt., s. 871.

¹⁷ J.w., s. 871.

¹⁸ J.w., s. 871; Zob. E. D ą b r o w s k i, (red.), *Religie świata*, Warszawa 1957

Słowo, którego używamy na oznaczenie *ołtarza* w Biblii hebrajskiej, występuje około czterystu razy¹⁹ Również w wielu przekładach spotykamy słowo *ołtarz* w znaczeniu innego terminu hebrajskiego *harel*, który znaczy *góra Boża*. Można odnieść się w tym znaczeniu do *ołtarzy* syryjskich i mezopotamskich, biorąc pod uwagę dane Biblii, gdy prorok Ezechiel (Ez 43,15), używa powyższego terminu na oznaczenie *ołtarza* zbudowanego przez króla Achaza na wzór *ołtarza*, który oglądał w Damaszku (2 Krl 11,1-16).

2.2. MIEJSCE I ROLA OŁTARZA W HISTORII PATRYJARCHÓW

W globalnym ujęciu prawie połowa miejsc w ST, gdzie jest mowa o *ołtarzu*, pojawia się w Pięcioksięgu²⁰ Początkowo, co wyraża się w historii patriarchów, człowiek budował *ołtarze*, aby swoim działaniem odpowiedzieć na Bogu na Jego nawiedzenie narodu wybranego²¹ *Pierwsze ołtarze stawiali praojcowie Izraela [...]* ²²:

- Rdz 8,20: Noe po potopie po wyjściu z arki złożył ofiarę całopalną ze zwierząt czystych²³;
- Rdz 12,7: Abraham - buduje pierwszy *ołtarz* w Sychem;
- Rdz 12,8;13,3-4;13,18: Abraham buduje następny *ołtarz* pomiędzy Betel i Aj oraz w pobliżu Hebronu;
- Rdz 26,25: Izaak buduje *ołtarz*;
- Rdz 33,20: Jakub buduje *ołtarz* w Sychem²⁴

Wraz z przekształcaniem się pokoleń izraelskich we wspólną narodową, obok innego prawodawstwa, dokonano również regulacji prawnych dotyczących budowy *ołtarzy*. Podstawowe dane na ten temat znajdują się bezpośrednio po Dekalogu: *Zbudujesz mi ołtarz z ziemi i*

¹⁹ Hebrajskie Mizbeah

²⁰ Dzieje się tak ze względu na skupienie się tekstów kapłańskich w pierwszej części Biblii hebrajskiej.

²¹ Według L. Stachowiaka (PEB II, s. 184-185) ołtarze patriarchów upamiętniały ważniejsze wydarzenia historyczne z życia Narodu Wybranego (Rdz 12,7n; 13,4.18; 26,25; 35,1; por. Wj 17,15; Joz 22,22nn.).

²² H. H. Langkammer, *Ołtarz*, w: Słownik biblijny, Katowice 1982, s. 114; Tenże, *Kapłaństwo i kapłani Starego Przymierza*, w: Życie religijne w Biblii, dz.cyt., s. 143.

²³ Por. na ten temat: M. Mikołajczak, *Potop za dni Noego*, w: Nasza Służba, cz. I: Rok IX, nr 10 (184), Warszawa 2000, s. 11; cz. II: Rok IX, nr 11 (185), Warszawa 2000, s. 10; cz. III: Rok IX, nr 15 (189), Warszawa 2000, s. 11; cz. IV: Rok IX, nr 16 (190), Warszawa 2000, s. 11.

²⁴ Wyraża to formuła tak często powtarzająca się w historii patriarchów: „*Tam również zbudował ołtarz dla Jahwe i złożył ofiarę dziękczynną*” (por. Rdz 12,7n; 13,18; 26,25).

będziesz składał na nim twoje całopalenia, twoje ofiary biesiadne z trzody i bydła. Na każdym miejscu, gdzie ci każe wspominać moje imię przyjdę do ciebie i będę ci błogosławił. A jeśli będziesz budował mi ołtarz z kamieni, to buduj go z kamieni ociosanych, zbeczczysz go bowiem, skoro przyłożysz do niego swoje dluto. Nie będziesz wchodził na mój ołtarz po stopniach, by nie odkryła się twoja nagość (Wj 20,24-26).

Zanim jednak ołtarz stał się miejscem składania ofiar był zawsze pamiątką Bożego dobrodziejstwa²⁵ Potwierdzeniem tego są biblijne nazwy symboliczne, które nadawano ołtarzom:

- Rdz 33,20: jest mowa o ołtarzu ustawionym przez Jakuba w Sychem i nazwanym (...) imieniem Boga, Boga Izraela²⁶
- Rdz 35,1-7: jest mowa o pobycie Jakuba w Betel i gdzie zbudował tam ołtarz i nazwał to miejsce El-Betel. Tu, bowiem ukazał mu się Bóg, kiedy uciekał przed swym bratem.
- Sdz 6,24: mowie o zbudowaniu ołtarza przez Gedeona dla Pana i nazwał go „Pan-Pokój” Ołtarz ten znajduje się jeszcze dzisiaj w Ofra, [własności] Abiezera.

2.3. KLASYFIKACJA OŁTARZY

Ołtarze biblijne można usystematyzować i sklasyfikować według materiału, z których były zbudowane. Do budowy ołtarzy stosowano: kamienie, ziemię lub metal. O czwartym rodzaju ołtarza z cegły jest mowa w Biblii tylko jeden raz w Iz 65,3, gdzie używa się innego słowa hebrajskiego tj. *lebajnah*²⁷

Według innego kryterium, kryterium analizy dziejów Izraela możemy wyróżnić, bardzo ogólnie dwa zasadnicze typy ołtarza. Taki podział jest szczególnie widoczny od czasów patriarchów, aż do okresu królewskiego²⁸:

- Ołtarz polowy istniał przy prastarych sanktuariach izraelskich, najprawdopodobniej dając początek ich istnieniu. Budowane w wielu miejscach, w zależności od potrzeb. Miał często

²⁵ X. L e o n - D u f o u r, *Ołtarz*, dz. cyt., s. 632.

²⁶ Tłumaczenie starsze: „i wzywał przy nim imienia (...)”

²⁷ H. H. L a n g k a m m e r, *Ołtarz*, dz.cyt., s. 114; P. J. A c h t e m e i e r, *Ołtarz*, dz.cyt s. 872; X. L e o n - D u f o u r, *Ołtarz*, dz.cyt., s. 632; S. Szymik, *Ołtarze Izraelskie*, w: *Życie religijne w Biblii*, dz.cyt., s. 124; Z. M o Ń k a, *Znaczenie religijne ołtarza u Izraelitów*, w: *RBL* 22 (1969), s. 199-206; A. P a r r o t, *Wśród zabytków Samarii i Jerozolimy*, Warszawa, 1971; S. G ą d e c k i, *Archeologia biblijna*, t. I-II, Gniezno 1994; E. Z a w i s z e w s k i, *Instytucje biblijne*, Pelplin 1995, s. 83-100.

²⁸ H. H. L a n g k a m m e r, *Ołtarz*, dz.cyt., s. 114.

charakter tymczasowy, choć mogły też istnieć przez wiele pokoleń, dając początek sanktuarium i stając się *ołtarzem świątynnym*.

- *Ołtarz świątynny* pojawia się wraz z *Namiotem Spotkania*, następnie przez stulecia funkcjonuje w świątyni jerozolimskiej²⁹;

Ołtarze polowe nie posiadały określonego kształtu, rozmiarów, a ich charakter był tymczasowy. Ich budowa była prosta:

- wznoszone z *nieociosanych kamieni*, a szczeliny uzupełniając ziemią³⁰;
- za ołtarz polowy służył również *nieociosany pojedynczy głaz* lub *skała*³¹;
- mógł to być kopiec usypany z ziemi lub przyzma ułożona z wyschniętych brył gliny, cegły niepalonej³²

Tego typu ołtarze budowano, w zależności od tego, jaka była potrzeba:

- *w cieniu drzew* (Rdz 12,6; 13,18);
- *na wzgórzach* (Rdz 22,9; por. 31,54);
- *w szczerym polu* (1 Sm 6,13-14)³³

Biblia opisuje ołtarze, które na stałe znajdowały się w świątyni³⁴ Opisy te zawierają dane dotyczące:

- *rozmiarów i kształtu*; które są również w Biblii określone dokładnie, jednakże zmieniają się w zależności od *świątyni i okresów historycznych*³⁵;

²⁹ S. Szymik, *Ołtarze izraelskie*, dz.cyt., s. 124.

³⁰ Por. następujące opisy biblijne:

- Pwt 27,5: zawiera nakaz budowy ołtarza przez Mojżesza wraz ze starszymi Izraela: „*I wystawicie tam ołtarz ku czci Pana, Boga swego, ołtarz z kamieni, których nie obrabiało żelazo*”;
- Joz 8,31bc: jest mowa o zbudowaniu ołtarza dla Pana przez Jozuego na górze Ebal, według rozkazu Mojżesza: „*Ołtarz z kamieni surowych, nie ociosanych żelazem. Na nim złożono ofiary uwielbienia i biesiadne*”

³¹ Por. następujące opisy biblijne:

- Sdz 6,20: kiedy Anioł Pana wydaje nakaz dla Gedeona przy składaniu ofiary: „*Weź mięso i chleby praśne, połóż je na tej skale, a polewkę rozlej*”;
- Sdz 13,19: jest mowa o złożeniu ofiary przez Manoacha z koźlęcia i ofiary pokarmowej na skale;
- 1 Sm 14,33-35: jest mowa o złożeniu ofiary dla Pana przez Saula na skale.

³² S. Szymik, *Ołtarze izraelskie*, dz.cyt., s. 124.

³³ J.w., s. 124.

³⁴ Por. M. Mikołajczak, *Świątynia jerozolimska*, w: *Nasza Służba*, Rok IX, nr 9 (183), Warszawa 2000, s. 10-11.

- charakterystycznych rogów w górnych narożnikach jako symbolów mocy Bożej (Wj 21,14; 27,1)³⁶;
- metalowych elementów z brązu lub złota.

2.4. OŁTARZE W ŚWIĄTYNI JEROZOLIMSKIEJ

W świątyni jerozolimskiej znajdowały się dwa *ołtarze*:

Ołtarz całopalenia (*mizbeah ha'olah*) zbudowany był z drewna akacjowego i pokryty brązem (*mizbeah hannehoszet*), a jego budowniczym był Bezalel (Wj 38,22). Stawiano go we wschodniej części sanktuarium na wprost wejścia do *Przybytku* (Wj 40,6.29; por. Kpł 4,18)³⁷ na zewnątrz budynku świątynnego (Iz 1,1-11)³⁸ Przypominał on Izraelitom, że zbliżenie się do Boga powinno być poprzedzone aktem przebłagania za grzechy; służył on Izraelitom na pustyni, na nim arcykapłan dokonywał przebłagania za grzechy ludu (Kpł 1-7)³⁹

ołtarz kadzielny (*mizbeah haqqetoret*) - najświętszy obiekt w *Przybytku* - wewnątrz w Miejscu Świętym (Wj 30,1-10; 37,25-29)⁴⁰

2.5. OGÓLNE DANE ARCHEOLOGII DOTYCZĄCE OŁTARZY

Według danych wykopalisk archeologicznych wiemy o istnieniu wielu obiektów *ołtarzy pogańskich*, które rozmiarami, formą i materiałem przypominają *ołtarze izraelskie*:

Ołtarz kananejski (*bamah*) jest to rodzaj niewielkiego wzniesienia, tzw. wyżyna kultyczna, odkryty w Megiddo, pochodzi z okresu brązu - ok. XII w. przed Chr., posiadał kształt owalny, zbudowany z nieociosanych kamieni i posiadał schody prowadzące w górę;

Ołtarz z *Bet Szean* zbudowany z cegieł, również posiadał schody w górę⁴¹;

³⁵ Świadczy to o tym, że nie było w tym względzie pewnego niezmiennego, stałego kanonu; por. j.w., s. 125.

³⁶ H. H. Langkammer, *Ołtarz*, dz.cyt., s. 114.

³⁷ J.w., s. 130.

³⁸ Ołtarz całopalenia kontynuował tradycję wyżej wymienionego ołtarza polowego, dym spalanych ofiar mógł się swobodnie ulatniać; por. Iz 1,11-13.

³⁹ C. Schedl, *Historia ST*, t. II, Tuchów 1998, s. 135; por. również: M. Mikołajczak, *Szatan niejedno ma imię*, Przegląd Powszechny 11 [939] (1999), s. 202-208.

⁴⁰ H. H. Langkammer, *Ołtarz*, dz.cyt., s. 114; Podobnie w świątyniach pogańskich znajdowały się dwa ołtarze na zewnątrz budynku świątynnego; por. S. Szymik, *Ołtarze izraelskie*, dz.cyt., s. 125, 130.

Ołtarze z Aradu i Beerszeby są kamienne, pochodzą z czasów królewskich⁴²;

Ołtarze w Hazorze, Megiddo, Beerszebie - są zbudowane z kamienia;

Ołtarze z Lakisz wykonane z kamienia wapiennego i używane do spalania kadzidła⁴³

2.6. OŁTARZE W ŚWIĄTYNI SALOMONOWEJ

W świątyni jerozolimskiej Salomon polecił wybudować dwa *ołtarze*:

ołtarz całopalenia ustawiony na dziedzińcu przed świątynią (2 Krl 16,14-15);

ołtarz kadzielny - będący jednym ze sprzętów Miejsca Świętego (1 Krl 6,20-21)⁴⁴

Ołtarz kadzielny, później Nabuchodonozor ośmielił się zabrać do Babilonii jako jeden ze sprzętów świątynnych. Inny *ołtarz całopalenia* jest opisany w prorockiej wizji Ezechiela odpowiadający symbolice *ołtarzy babilońskich (ziqqurat)*, kładł akcent na konieczność pokuty ukazując świętość Boga i grzeszność Izraela⁴⁵. Po powrocie z niewoli babilońskiej zachowano tradycję dwóch *ołtarzy świątynnych*. Dwa *ołtarze świątynne* znalazły się również w wielkim i przepięknym sanktuarium wybudowanym przez Heroda Wielkiego⁴⁶

2.7. RELIGIJNE ZNACZENIE I FUNKCJA OŁTARZA

Znaczenie ołtarza i jego funkcja była wielka w codziennym życiu narodu wybranego:

- *pośredniczenie* między Bogiem i człowiekiem;
- *składanie ofiar* dla Boga na nim przez Niego przyjmowanych;
- poprzez ołtarz Bóg oczyszczał człowieka z grzechów i udzielał mu błogosławieństwa (por. Wj 27,24; Pwt 33,10);
- umożliwiał człowiekowi *komunikację z Bogiem* - sięgnięcie nieba;
- odnawianie przymierza z Bogiem;

⁴¹ Jest to jedyny odnaleziony ołtarz z cegły, ale godnym podkreślenia jest fakt, że cegła była materiałem budulcowym bardzo pospolitym w Mezopotamii, a nie w Palestynie; por. j.w., s. 125.

⁴² S. G ą d e c k i, *Archeologia*, t. I, dz.cyt., s. 286, 323, t. II, fot. 82.

⁴³ J.w., s. 362; S. Mędała, *Sprzęt kultowy i inne pozostałości sakralne*, w: *Archeologia Palestyny*, (red. L. W Stefaniak), Poznań 1969, s. 755.

⁴⁴ S. S z y m i k, *Ołtarze izraelskie*, dz. cyt., s. 131.

⁴⁵ A P a r r o t, *Wśród zabytków*, dz. cyt., s. 129-130; M. D i j k s t r a, *The Altar of Ezekiel: Fact or Fiction?*, VT 42 (1992), s. 29.

⁴⁶ S. S z y m i k, *Ołtarze izraelskie*, dz. cyt., s. 133-134.

- był *znakiem obecności Boga* (jest to znaczenie symboliczne);
- ołtarz świątynny był sercem świątyni⁴⁷

3. OŁTARZ W NOWYM TESTAMENCIE

Długa historia *oltarzy izraelskich* zakończyła się, gdy Rzymianie zburzyli Jerozolimę i świątyni. Odtąd Żydzi, rozproszeni po całym świecie, nie składali już więcej ofiar, ale całkowicie zwrócili się ku Prawu Mojżeszowemu. W miejsce ołtarzy ST pojawił się nowy *ołtarz, ołtarz chrześcijański*, którego niewyraźną zapowiedzią był stół Wieczernika i krzyż Chrystusa. Ten nowy *ołtarz* zastąpił *ołtarz całopalenia*, jak doskonała ofiara Chrystusa raz na zawsze zastąpiła wszystkie ofiary Starego Testamentu (Hbr 9,11-15). W Hbr 13 *chrześcijański ołtarz* jawi się jako metafora ofiarowania samego siebie, co zbliża ofiarującego do Boga. Z ofiar składanych na *ołtarzu chrześcijańskim* nie mają prawa korzystać czciciele dawnej świątyni. Chrystus nie tyle nadaje nowe znaczenie dawnemu kultowi ile kładzie mu kres. W nowej świątyni, którą jest Jego Ciało (J2,21), nie ma już prócz niego żadnych innych *oltarzy* (Hbr 13,10). *Ołtarz* jest tym, co uświęca ofiarę (Mt 23,19). Jezus składa na *ołtarzu* sam siebie jako żertwę doskonałą i tym samym sam siebie uświęca (J 17,19). W ten sposób wielka tradycja *oltarzy* Starego Przymierza znalazła nowy ostateczny kształt⁴⁸ Chrystus jest równocześnie i kapłanem i *ołtarzem*. Tak więc łączyć się z Ciałem i Krwią Pana, znaczy to łączyć się z *ołtarzem*, którym jest Pan, znaczy to zasiadać do Jego stołu (1 Kor 10,16-21).

Ołtarz niebieski, o którym mówi Apokalipsa i pod którym znajdują się męczennicy (Ap 6,9), *ołtarz złoty*, z którego ogień niesie ku Bogu dym obfity i wonny razem z modlitwami świętych ukazuje symbolikę Baranka. Jest to jedyny *ołtarz* z jedyną ofiarą, z taką, jakiej woń jest miła Bogu. Jest to *ołtarz niebieski*, o którym mówi kanon Mszy św. i na którym są składane w zjednoczeniu z jedyną i doskonałą ofiarą Chrystusa (Hbr 10,14), ofiary całego Kościoła.

W Hbr 13,9-16 *ołtarz* oznacza tyle, co *ofiara*. Autor odnosi się tutaj do zarzutów ze strony pogan, a także do krytyki ze strony kręgów judaistycznych. Pojawił się zarzut, że chrześcijanie nie mają świątyni ani *oltarza*, a zatem zarzut o ateizm, autor odpowiada: mamy *ołtarz* i to doskonalszy, niż ten określony przepisami Prawa. *Ołtarzem chrześcijańskim* jest ofiara Chrystusa⁴⁹ Jej dobrodziejstwa dostępne są zawsze dla

⁴⁷ S. Grzybek, *Świątynia znakiem obecności Bożej*, RBL 35 (1982), s. 243-251.

⁴⁸ S. Szymik, *Ołtarze izraelskie*, dz. cyt., s. 136.

⁴⁹ A. Paciorek, *List do Hebrajczyków. Tłumaczenie wstęp i komentarz*, Lublin 1999, s. 159-161.

chrześcijan, kiedy uczestniczą oni zjednoczeni wokół *ołtarza Chrystusowego* na wspólnej modlitwie. W tym wyraża się ich jedność. *Ołtarz* jest symbolem góry Pańskiej. Nasze *ołtarze* z kamienia są tylko obrazami tego *ołtarza*, co stwierdza Pontyfikał używając wyrażenia: *Ołtarzem jest Chrystus*⁵⁰

W pierwotnych gminach chrześcijańskich, gdzie centralnym punktem była Eucharystia⁵¹, ołtarz, na którym ją sprawowano był stołem, wokół którego gromadziła się wspólnota chrześcijańska w duchu miłości braterskiej (1 Kor 11,20). W ciągu następnych wieków, aż po nasze czasy ołtarz ulegał dalszym przeobrażeniom⁵²

4. WSPÓŁCZESNE POJĘCIE ROLI I FUNKCJI OŁTARZY

Sobór Watykański II w „*Konstytucji o liturgii*” domaga się by budowle świątynie były dostosowane do wykonywania funkcji liturgicznych i do czynnego uczestnictwa wiernych⁵³. W architekturze wnętrza kościelnego rolę punktu centralnego ma odgrywać *ołtarz*:

Lepiej jest, jeśli ołtarz wielki jest zbudowany w oddaleniu od ściany, aby go można było, łatwiej obejść i aby się mogło w nim odbywać nabożeństwo twarzą do ludu. Ołtarz ten w świętej budowli takie powinien zajmować miejsce, aby prawdziwie stanowił centrum i aby sama przez się uwaga wszystkich zgromadzonych wiernych na niego się zwracała⁵⁴

Altarocentryzm posoborowej architektury kościelnej został podtrzymany przez wszystkie instrukcje. Na szczęście uniknięto tu niekonsekwencji, jakie występowały w związku z usytuowaniem tabernakulum. Celebra *versus populum* nie została nigdzie nakazana, choć zwracano uwagę, że właśnie taki sposób sprawowania Eucharystii podkreśla silnie charakter uczyty i wspólnoty wokół *ołtarza*⁵⁵

⁵⁰ X. Leon - Dufour, *Ołtarz*, dz. cyt., s. 633.

⁵¹ Por. M. Mikołajczak, *Międzyreligijne relacje chrześcijan i Żydów*, Wiadomości Archidiecezjalne Łódzkie, Rok LXXII, Łódź 1998, nr 11, s. 499-506.

⁵² H. H. Langkammer, *Ołtarz*, dz. cyt., s. 114.

⁵³ Por. *KL* 124.

⁵⁴ Mówi o tym instrukcja *Inter Oecumenici* z 26 września 1964 r. w numerze 91.

⁵⁵ J. S. Pasierb, *Miasto na górze*, Pelplin 2000, s. 263.